

Sonja TOMOVIĆ-ŠUNDIĆ*

FILOZOFIJA GLOBALIZACIJE

Sažetak: U radu se analizira filozofski aspekt fenomena globalizacije u normativnom i pragmatičkom značenju. Filozofija globalizma obuhvata teorijsko i empirijsko značenje procesa globalizacije u svim njegovim dimenzijama: političkoj, ekonomskoj, kulturnoj, medijskoj, i u svim socijalnim strukturama u savremenom svijetu. Kritičko preispitivanje globalizma u svjetlu filozofskog racionalizma i liberalne i neoliberalne teorije koje su ovladale svijetom. Globalizam se može tretirati kao filozofski konstrukt, ideologija ili utopija, umrežavanje i zgušnjavanje svijeta na nivou razvijenih tehnologija. U tom kontekstu ispitivanje značaja globalnih procesa i globalnih institucija u rješavanju naraslih ekonomskih, ekoloških, demografskih i političkih problema. Odnos između pojma filozofija globalizma naspram konkretnog fenomena globalizacije i novih tipova dominacije i slabljenja demokratije. Šta su stvarne posljedice procesa globalizacije na nacionalne kulture, identitete i države, argumenti hiperglobalista i skeptika? Uloga i mjesto filozofije liberalizma u djelima Kanta, Hajeka, Rolsa u analizi modernog pojma globalizacije sa kritičkim osvrtom na njegove stvarne domete u stvaranju planetarne humane civilizacije odgovornosti. Perspektive globalizma u demokratskoj kontroli temeljnih vrijednosti moderne liberalne demokratije.

Gljučne riječi: *dimenzija globalizma*

Pitanje šta je filozofija globalizacije razmatraćemo u širokom horizontu kulture, preplitanjem njegovih složenih značenja sa društvenim, odnosno, političkim i etičkim vrijednostima. Iz perspektive filozofije globalizma možemo razmatrati globalizaciju kao projekat ili proces, utopiju ili distopiju, ideologiju ili dogmu, istorijsku nužnost ili slučajnost (kontigentnost). Svakako, globalizacija kao proces u sebi sadrži nepredvidivost, zone rizika nepoznate ranijim civilizacijama. Takva mnogoznačnost, teorijska i praktična, izazov je za mnogobrojna tumačenja. Pojam globalizacija podrazumijeva sve pomenute aspekte, ali i zonu neodređenosti, njenog još uvijek nedovoljno jasnog značaja u političkom, ekonomskom i antropološkom smislu.

Savremeni svijet veoma se razlikuje od onog koji je obilježio tradiciju naše civilizacije, kao i našu prošlost. Njegovi konstitutivni elementi su nova tehnička paradigma, umrežavanje, masovni mediji, virtuelna stvarnost, informatička revolucija.

---

* Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

U takvim okvirima tradicionalni oblici politike, ekonomije, kulture preobražavaju se u nove forme, za koje je potrebno pronaći adekvatna tumačenja i razumijevanje. Neposredno se i ubrzano mijenja cjelokupni društveni prostor, čime se otvaraju novi izazovi za kritičku refleksiju. Imajući to u vidu, potrebno je rasvijetliti različite dimenzije globalizacije:

- a. izvore i uslove njenog nastanka;
- b. značenje u širem društvenom kontekstu;
- c. posljedice za savremenu globalnu civilizaciju.

U doba promjene starih političkih obrazaca ponašanja procese treba analizirati sa svim njihovim fenomenima u funkciji planetarno izmijenjenog civilizacijskog konteksta.

Posebno su u fokusu istraživanja značenja pozitivni efekti globalizacije na viši stepen povezanosti, komunikacije među različitim državama. Takođe, ističu se negativne strane vezane za različite procese deglobalizacije. Nije riječ samo o stvarnom otporu kod antiglobalista, već raznovrsnim strategijama zatvaranja, izolacionizma, fanatizma, terorizma, radikalizacije nacionalističkih pokreta i jačanju desničarskih ideologija. Upravo se univerzalne vrijednosti, političke i ekonomske, i sama globalna kultura dovode u pitanje. Otvara se problem suvereniteta države i da li je riječ o kraju klasične države. Osim posljedica globalizacije za nacionalnu državu, osporavaju se njena dejstva na pravni sistem, ekonomiju, politiku i kulturu u nacionalnim odnosima i nadnacionalnim okvirima. Nove vrste nesigurnosti, naglašeni konzumerizam i hedonizam, transnacionalne institucije u oblasti finansija, ali i medija, odražavaju se na psihu individue. Mijenjaju tradicionalne obrasce ponašanja, religiju, običaje, tradiciju. Bodrijar upozorava na zavodljivost novih oblika simulakruma, koji anestetiziraju ljudski um čineći ga nesposobnim za racionalno promišljanje i samu funkciju mišljenja.

U tradiciji filozofskog promišljanja o politici još su grčki filozofi odredili čovjeka kao zoon politikon. Prema ovom shvatanju čovjek je racionalno biće, koje ima logos, um, zakon, prema čemu organizuje pravila društvenog života. Od antičkog perioda do prosvjetiteljskog ideala, Loka, Rusoa, Kanta, ali i Hajdegerovog koncepta novog humanizma u savremenoj filozofiji, kosmopolitizam i prava čovjeka, racionalizam i univerzalizam teorijski i praktično se suprotstavljaju svim oblicima iracionalizma, dogmatizma, hermetičnosti, nacionalizama i partikularizama.

Kao što piše Urih Bek, kosmopolitski republikanizam smanjivao bi rizike moderne civilizacije, u političkom i društvenom smislu, kao univerzalno načelo političkog organizovanja globalne civilizacije. Na neki način, institucionalni internacionalizam u aksiološkom smislu ciljna je tačka, koja bi, kako tvrdi Gidens, redukovala negativna kretanja u oblasti ekonomije, ali i različitih sfera društvenog života. Mogući kolaps, integracionističkih politika moguće je razrješavati logikom svrhe, uvjerenjem u svrhovito ili teleološko načelo. Globalna civilizacija rizika mogla bi se mijenjati osmišljenim strategijama, racionalnim ciljevima, svrhama koje bi cijelom pocesu osiguravale pouzdaniji smisao, uspon, progres. To podrazumijeva planetarno zalaganje za rješavanje globalnih problema, klimatskih, demografskih, ekonomskih, te smanjenje svjetskog siromaštva; zamjenu logike profita po svaku cijenu i nezajažljive pohlepe za novcem, kako o tome piše Čomski, socijalnim

programima koji imaju planetarni karakter — da bi se u svjetlu stare definicije o čovjeku, čija je priroda politička, uvažila činjenica da sada naša društvenost prevazilazi uske okvire nacionalnih država. I to jeste nužnost, ne samo društvenog, već tehnološkog razvoja, prema čemu se čini neophodnijom obnova humaniteta na novim osnovama. Svaki čovjek jeste društveno biće, ali ne samo kao pripadnik lokalne zajednice, već građanin svijeta.

Prema ovome, etika globalizacije, u svjetlu Levinasovog određenja, kao odgovornost za Drugog mijenja našu svijest o dometima odgovornosti u globalnim razmjerama, u duhu Kantove formulacije svjetskog građanstva, globalne demokratije, globalne kulture, brige za smisao civilizacije u kojoj živimo. Mi nemamo bolje odgovore od klasičnih etičkih učenja u kojima su istina i pravda na pijedestalu vrhovnih vrijednosti. Bez obzira na to koliko se ovo može činiti utopijskim, pred našim nosima besomučne logike kapitala, koji postaje interesnotransnacionalan, preostaju nam temeljne ljudske vrijednosti koje, nadamo se, neće biti prebrisane usudom nove civilizacije. Kao u kaskijanskom lavirintu, izlaz može biti samo u ponovnom resantimanu prema svjetlosti ljudskog razuma, umjetnosti, kulturi, duhovnosti, koje u najbitnijem osiguravaju ljudsko dostojanstvo.

Otuda pojam globalizacija upućuje ne samo na objektivno istorijske, političke i ekonomske procese, već i na način na koji čovjek organizuje odnos između sebe i zajednice u kojoj živi, prevashodno u dimenziji moralnog i duhovnog izgrađivanja, koje je naglašeno usmjereno na oblikovanje naše ličnosti, s ciljem da se različiti procesi dehumanizacije, depersonalizacije i uniformisanosti svode na što je moguće prihvatljiviju mjeru. Ideja da kultura, kao jedna od dimenzija estetskog života čovjeka, stavljena na marginu globalnih procesa kao efemerna, zapravo predstavlja vrijednosnu konstantu. Čovjek je kreator društvenog konteksta, istovremeno u antropološkom ključu, čovjek je pozvan da stvara, mijenja i ponovo oblikuje društveni kontekst, da se potvrđuje ne samo kao interesno, već prije svega stvaralačko biće. Bez izgrađivanja duhovnog odnosa prema svijetu na plodnom području slobode, čovjek bi prihvatio da bude oblikovan stihijskim i nepredvidivim procesima, čije krajnje ishode ne može da kontroliše, još manje razumije njihov misteriozni smisao. Bilo bi isuviše lakovjerno da se prepustimo lagodno ovoj, u najmanju ruku, haotično zbunjujućoj političkoj scenografiji, bez istinske strasti da preokrenemo situaciju u korist onog ljudskog u ljudskoj civilizaciji.

Da razmotrimo: da li smo dostigli zenit globalizacije ili ipak postoje oblasti međunarodnih veza, u prvom redu elektronska globalizacija, društveni mediji i medijska globalizacija koje dokazuju suprotno? Čini se da je međunarodna ekonomska integracija ozbiljno krenula unazad. Novi trgovinski ratovi i vojni konflikti mogu potpuno srušiti uzajamne poslovne veze. Kao procese deglobalizacije možemo označiti krizu 1929, dva svjetska rata, totalitarne ideologije XX vijeka, savremenu ekonomsku krizu, konflikte i ratove koji ozbiljno narušavaju tokove novca, robe i ljudi. Rezultat: nacionalna pripadnost i državljanstvo postaju ključni, a negativne reakcije na migracije, kao i kraj osnovnih vrijednosti, života i tradicionalnih zanimanja upućuju na ideju da je riječ o multidimenzionalnim procesima.

U tom kontekstu, globalizacija se kao pojam može ispitivati aksiološki i teleološki sa stanovišta vrijednosti i ciljeva. U svakom slučaju, globalizacija nije vrijednosno

jednoznačna. Pretpostavlja jedan od najvažnijih političkih, ekonomskih, pravnih, kulturoloških društvenih fenomena, koji obilježava diskurs humanističkih i društvenih nauka u savremenom svijetu. Uključuje razmatranje dva plana: globalizaciju kao neminovan istorijski proces, ili objektivni svjetsko-integrativni proces, i globalizam kao ideologiju svjetske dominacije. To bi uključivalo projekat uspostavljanja globalne vlasti i globalnog modela upravljanja, pa bi se i efekti globalizacije posebno odrazili ne samo na društvo, već i pojedince kao činioce društva u psihološkom, antropološkom, gnoseološkom aspektu kroz promjenu identiteta.

Uporedo sa integracijom, globalnim ekonomskim tržištem, te novim promišljanjem ideje suvereniteta i političke moći nacionalne države, odvija se i suprotan proces, različiti oblici dekonstrukcije ili destrukcije, atomizacije, fragmentacija, partikularizacija u svim društvenim procesima. Iz perspektive društvene, ekonomske, tehnološke, posljedice sa aksiološkog stanovišta upadljivo mijenjaju tradicionalne vrijednosti.

Objašnjenja globalizacije u kojima se ona vidi kao planetarno-istorijski projekat ozbiljno se dovode u pitanje. U raspravama skeptika argumenti hiperglobalista se kritički analiziraju. Dominantna logika globalizacije kritički se procjenjuje u radovima Volerstina, Robertsona, Apaduraja. Urluh Bek ukazuje na ideju rizika u kontekstu globalne dimenzije globalizacije. Gidens ističe komunikacijsko-tehnološki aspekt, Harvi geografske dimenzije, dok Soros ispituje ulogu finansijskih tržišta u globalnom svijetu. Ohme tvrdi: „Transnacionalne korporacije, globalne snage moći, će dovesti u pitanje postojanje nacionalnih država u budućnosti.” Ključna pitanja, opstanak nacionalne države, način na koji transnacionalne korporacije omogućavaju globalizaciju kapitala, uloga medija, širenje globalnih obrazaca kulture, konzumerizam — postaju problemi na globalnom nivou.

No, zamisao o zatvorenim prostorima na globalnom planu je iluzija, utoliko što mi već dugo živimo u svjetskim društvima, posredstvom svjetskog tržišta, globalnih medija, informatičke tehnologije. Transnacionalne institucije su iznad nacionalnog suvereniteta u oblasti prava, ekonomije, politike. Pa ipak, Dejvid Held konstatuje da moć nacionalnih vlada nije nužno smanjena globalizacijom.

U svakom slučaju, sam pojam globalizacija ima različita tumačenja i vrijednosne aspekte sa stanovišta promjene klasičnih vrijednosti u politici, kulturi, ekonomiji. Zato je najoštrij otpor globalizaciji dat iz ugla tradicionalnih sistema vrijednosti, kao izvora autoriteta, i nacionalne svijesti, reflektujući sa negativnim konotacijama o njihovom statusu u planetarnoj civilizaciji.

Možemo zaključiti da se nalazimo u situaciji različitih tumačenja globalizacije, s nekom vrstom antropološkog pesimizma u pogledu čak opstanka ljudske vrste u budućnosti. Sa stanovišta konsekvencijalističke teorije, u pogledu efekata globalizacije, imamo razlog za optimističke prognoze, ali i mračne vizije o sunovratu ljudske civilizacije. Globalno umrežavanje, sve veća gustina međunarodne ekonomije, rastuća moć transnacionalnog kapitala, postnacionalna svjetska politika, globalno uništavanje životne sredine, globalni konflikti i polarizacije govore u prilog tezi da prisustvujemo svijetu koji je u Gidensovom značenju uveo novi tip nesigurnosti, s velikim rizikom od samouništenja i totalnog kraha, o čemu nam svjedočanstvo pruža moderna nauka.

Pri tome, aksiološka razmatranja o pozitivnim i negativnim aspektima globalizacije sve su prisutnija. Globalizacija se uzima kao nova epoha koja afirmiše političke slobode i univerzalne vrijednosti ljudskih prava, odnosno, globalizacija je projekat moćnih i uticajnih svjetskih grupa podržanih neoliberalnom ideologijom.

U tom kontekstu, iz perspektive kritičnog odnosa prema procesu globalizacije koji uzimamo kao tehnološku neminovnost, pa u tom kontekstu istorijski nužan proces umrežavanja na svjetskom nivou, treba imati na umu njena značenja za različite aspekte individualnog i kolektivnog života. Potreba da idejno i pragmatički vrijednosno odmjerimo cijeli spektar posljedica za epohu u kojoj živimo uključuje ideju svrhe ili cilja. Imanuel Kant piše: „Moć da čovjek uopšte postavi neku svrhu jeste ono karakteristično za čovječanstva, za razliku od životinjstva.” Zato što je umno biće, čovjek je u situaciji da uspostavi ciljeve i prema predstavi cilja, odnosno svrhe, bira optimalna sredstva za ostvarenje. U tom smislu može da koristi i kreaciju i imaginaciju kako bi stvorio humanije uslove života. Ideja drevne antičke kulture o čovjeku kao stvaralačkom biću mogla bi poslužiti kao univerzalna ideja u pravcu usmjeravanja globalnih procesa ne prema interesima posebnih elita, već svakog čovjeka na planeti. Pritom svi politički pokreti koji glorifikuju suverenitet države, u nacionalizmu, prethode nacionalizmu kao tendenciji rasturanja globalne civilizacije i predstavljaju anahrono ponašanje. Na bazi realnog, inkluzivnog uključivanja nacionalnih država, uz očuvanje vitalnih interesa nacionalnih vlada, može se stvoriti univerzalno zajedništvo zasnovano na kosmopolitskim idejama humanizma i principima demokratije.

Prema tome, smanjenje globalne nejednakosti, globalna socijalna politika, pragmatično djelovanje i procenti kojima bismo se zajednički usmjeravali na ljudske potrebe, doprinosili bi osmišljenom usmjeravanju ekonomskih i političkih tokova prema jedinstvenim i globalnim interesima.

Zato se globalno kulturni pristup, u kome se preferira ostvarenje globalne svijesti zasnovane na vrijednostima, može uzeti kao odgovarajuća orijentacija za utemeljenje filozofije globalizma. Primat kulture u modelu globalizacije obezbijedio bi da se na vrijednosnim orijentacijama stvara univerzalni vrijednosni sistem; u političkom smislu oslonjen na ideju kosmopolitskog republikanizma koji počiva na slobodi pojedinaca, kako je to formulisao Urlih Bek. S druge strane, na transnacionalnom institucionalizmu, kako bi se na globalnom nivou stvorile jedinstvene, pravne političke i ekonomske institucije.

Prema ovom, globalizacija nije mit našeg doba u koji se bezrezervno vjeruje, utopija koju nasilno treba sprovoditi u djelo, već realni cilj zasnovan na realnim čovjekovim potrebama. Pritom, vrijednosno-kulturna i politička homogenizacija nijesu suprotne vrijednosnoj fragmentaciji u oblasti kulture. Univerzalizam i kosmopolitizam, u krajnjem racionalni duh moderne civilizacije, očituju se u hronološkom saglasju njenih raznorodnih segmenata. Ne kao optimisti, ali ni pesimisti, već realističkim postupkom, sa racionalnim odnosom prema budućnosti. Pritom, etika globalizma podrazumijeva našu povišenu odgovornost, ali i krivicu, od koje nas ne može amnestirati nikakvo opravdanje ukoliko propustimo da naš svijet učinimo humanijim i svrsishodnijim.

Sonja TOMOVIĆ-ŠUNDIĆ

PHILOSOPHY OF THE GLOBALIZATION

Summary

In the paper is being analyzed the philosophical aspect of the phenomenon of globalism and globalization in the normative and pragmatic meaning. The philosophy of globalism includes the theoretical and empirical meaning of the globalization process in all its dimensions: political, economic, cultural, media, and in all social structures in the contemporary world. The critical examination of globalism in the light of philosophical rationalism and liberal and neoliberal theory, which have overtaken the world. The globalism may be treated as a philosophical construct, ideology, or utopia, networking and thickening of the world at the level of developed technologies. In this context, the monitoring may be conducted about the impact of the global processes and global institutions in solving the increased economic, ecological, demographic and political problems. The relation between the notion 'philosophy of globalism' as opposed to the concrete phenomenon of globalization and the new types of domination and weakening of democracy. What are the real consequences of globalization process for the national cultures, identities, and states, the arguments of hyperglobalists and skeptics. The role and place of the philosophy of liberalism in the works of Kant, Hayek, Rols in the analysis of the modern term of globalization, with the critical overview of its' real effect in creating the planetary human civilization of responsibility. The perspectives of globalism in the democratic control of the fundamental values of modern liberal democracy.

Key words: dimension of globalism